

Олексій Домбровський,
кандидат історичних наук, доцент,
професор МКА, доцент кафедри
загальноправових дисциплін і міжнародного
права Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова

Аліна Чепой,
студентка 2-го курсу напрямку «Правознавство»
економіко-правового факультету
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 Р. Р. НА УКРАЇНІ

***Анотація.** Розглянуто причини та наслідки Голодомору 1932-1933 р.р., його зв'язок з заходами щодо колективізації на Україні, досліджено нормативно-правові акти того періоду.*

***Аннотация.** Рассмотрены причины и последствия Голодомора 1932-1933 г.г., его связь с мерами по коллективизации на Украине, исследованы нормативно-правовые акты того периода.*

Вступ. Ось вже 83 роки українців хвилює проблема Голодомору 1932-1933 р.р., його причини та наслідки. Незважаючи на великий обсяг доказів цієї трагедії, багато хто в світі не визнає Голодомору як геноциду української нації.

Постановка проблеми. Детальний аналіз нормативно-правових актів початку 1930-х років щодо України дає можливість сформулювати систему причин та наслідків цієї української трагедії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні факти трагедії 1932-1933 років в Україні знайшли своє відображення як в зарубіжній, так і у вітчизняній історіографії, зокрема у працях Джеймса Мейса, Роберта Конквеста, Станіслава Кульчицького та інших. Багато «Уперечок розгорнулося з моменту оприлюднення найважливіших документів стосовно Голодомору. Одні сперечаються про кількість

ненароджених, померлих і вбитих, інші — про етнічний склад знищених селян, а є й такі, що досі вважають трагедію результатом посухи.

Є багато сучасних публікацій в ЗМІ, немало фотографій періоду Голодомору виставлено в ІНТЕРНЕТІ. В містах і селах України до річниці Голодомору готуються виставки, де експонуються фотосюжети та документи тих років. Як би там не було, правду про Голодомор може бути досягнуто дослідженням нормативно-правових актів, документів, листів-переписок та іншої «інформації на папері», яка для нас є доступною.

Мета статті - дослідити нормативно-правові акти та інші документи часів Голодомору, уточнити систему причин та наслідків цієї трагедії, їх правові аспекти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо нормативно-правові документи, які стали основною причиною Голодомору 1932-1933 років.

Першим вісником «сільського апокаліпсису» була постанова ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року «Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву» [5, 14]. Вона була прийнята як наслідок листопадового (1929 року) пленуму ЦК ВКП(б), де було окремо заслухано доповідь генерального секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора «Про сільське господарство України і про роботу на селі». У доповіді йшлося про необхідність здійснення суцільної колективізації степового району республіки «протягом найближчих років. А вже 24 лютого 1930 року він підписав інструктивний лист ЦК КП(б)У до місцевих парторганізацій з гаслом: «Степ треба цілком колективізувати за час весняної посівної кампанії, а всю Україну — до осені 1930 року» [3].

Наступним кроком була державна політика «ліквідації куркульства як класу». 15 серпня 1929 року Раднарком УСРР ухвалив постанову «Про ознаки куркульських господарств., на які поширюються правила Кодексу Законів про працю УСРР» [3,17].

1 лютого 1930 року ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і щодо боротьби з куркульством» [4], яка забороняла оренду землі та використання

найманої праці у сільському господарстві, а також вводила конфіскацію у куркулів засобів виробництва.

А 5 квітня 1930 року Всеукраїнський ЦВК і РНК УСРР ухвалили постанову «Про заборону орендувати землю й застосовувати найману працю в одноосібних господарствах у районах суцільної колективізації». Обласні виконкоми отримали право конфіскувати майно куркулів та висилати їх за межі районів і округів [1, 12].

Розкуркулення сягнуло апогею взимку 1929-1930 років, і найпоширенішими його формами стали конфіскація майна і депортація. За роки колективізації в Україні було розкуркулено понад 200 тисяч селянських господарств. Понад мільйон українських селян було депортовано в райони Сибіру і Казахстану [7, 8].

Ще одним фактором стало затвердження владою непосильних планів хлібозаготівель, які були «розверстані» по соціально- економічним секторам. їх виконання в 1930 році виявилось надто напруженим, та Україна заготовила 7,4 млн. т (94,6 % річного плану).

Наступна хлібозаготівельна кампанія розпочалася з перших днів жнив 1931 року, тобто з липня. Хлібозаготівельний план виявився на 30 млн. пудів більшим, ніж тогорічний [6, 95]. З метою швидкого вивезення хліба та надання хлібозаготівлям політико-ідеологічного характеру організовували так звані «червоні валки», тобто транспортні та гужові засоби перевозки селянського хліба до комор і залізниць. Вони «викачували» колгоспне, радгоспне і селянське зерно, не залишаючи для харчування та посіву практично нічого. Громадські буксирні бригади займалися організацією хлібозаготівель, з'ясовували причини та обставини невиконання планів, виявляли «хлібні ями», формували транспортні «червоні валки», приймальні пункти хліба [6, 96]. Всі ці заходи призвели до голоду, перші випадки якого почали з'являтися восени 1931 року.

5 грудня 1931 року Й. В. Сталін вимагав від партійних та радянських органів влади форсувати темпи хлібозаготівель, застосовуючи репресії. Так, наприкінці грудня 1931 року колгоспи здали державі 4,4 млн. т, виконавши 87,3 % обсягу річного плану, у той же лісозаготівельну кампанію 1930/31 року — 2,1 млн. т, хоча врожай [6, 97]. Не задоволене результатами першої п'ятиденки січня, Політбюро ЦК КП(б)У 3 січня 1932 року приймає постанову, у якій вимагає «від уповноважених ЦК, всіх парторганізацій

І всіх членів негайного вжиття таких заходів, що забезпечили б Україні виконання цілком і безумовно рішення жовтневого пленуму ЦК ВКП(б) про хліб» [6, 37]

Продовження хлібозаготовель до кінця травня 1932 вплинуло на недосів та призвело до масового голодування сільського населення. На початку літа 1932 року на полях з'явилися «стригали». Це матері зрізали колоски, щоб хоч якось нагодувати голодних дітей і врятувати їх від смерті. А коли почали збирати врожай, з'явилися «несуни», які несли зерно з токів у кишнях. І тоді ВЦВК і РНК СРСР 7 серпня 1932 пост прийняли постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Відповідно до цього законодавчого акта, розкрадання майна колгоспів і кооперативів каралося розстрілом з конфіскацією всього майна, а за «пом'якшуючих обставин» — позбавленням волі на строк не менше 10 років з конфіскацією всього майна. За півкишені зерна селянин діставав повний сірок у таборах. У народі цей драконівський акт прозвали «Законом про п'ять колосків». Саме стільки колосків було потрібно зірвати чи підібрати у полі, щоб настала така сувора кара [7,27].

Доведені до відчаю селяни, іноді всім селом чинили опір насильницькій конфіскації зерна. Аби приборкати такі села, РНК УСРР 6 грудня 1932 року ухвалив постанову «Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». Ці села переводилися на блокадне становище. І якщо в селі не було запасів продовольства, його населення було приречене на вимирання [7,27-28].

Отже, підсумовуючи дослідження форм та методів здійснення хлібозаготівельних кампаній 1931 та 1932 років в Україні, слід зазначити:

- хлібозаготівлі мали перманентний характер;
- у 30-31 роках вони супроводжувалися масовою колективізацією та розкуркуленням;
- задля успішності хлібозаготівель центральні та республіканські органи влади, себто організатори Голодомору, приймали відповідні нормативно правові документи, виконання яких призводило до масового голодування і як наслідок, смерті населення;
- мали місце широкомасштабні форми та карально- репресивні методи вилучення хліба в колгоспах, радгоспах та одноосібних

господарствах і мірчука на млинах, жорсткі покарання за «розкрадення» принаймні п'яти колосків та занесення сіл на «чорну дошку»

все це стало основними причинами Голодомору, що розпочався фактично з листопада 1931 року, а ранньої весни 1932 року набув руйнівного поширення в українських селах.

Голод 1932-33 років став трагедією України, він мав наступні негативні наслідки:

1. Окрім очевидних людських втрат та величезного пального удару голод завдав непоправної шкоди українському національному життю. Він практично знищив старе українське Н з його багатими народними традиціями. Замість нього З'явилося колгоспне село, яке вже ніколи не повставало проти радянської влади.
2. Колективізація приглушила почуття індивідуалізму, яке було основним для ідентичності українського селянина.
3. На декілька поколінь Голодомор інплантував у свідомість селянства соціальний страх, політичну апатію і пасивність.
4. Голод перервав тяглість поколінь у розвитку української національної еліти.
5. Голод призупинив «українізацію» міст Сходу і Півдня України, після нього поповнення міського населення відбувалося в основному за рахунок імміграції з Росії тощо.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи трагічну історію 20-30-х років, не можна не погодитись із думкою українського історика із Канади Богдана Кравченка: «Найбільшим досягненням українців у це десятиліття було те, що вони його пережили». Масовим терором під час колективізації та розкулькування була фізично винищена на Ж активна та інтелектуальна частина української нації і зді снеморальне розтління тих, хто вцілів. У душах українців оселився страх, а страх перед владою – невід'ємний атрибут тоталітарної системи. Страх, який повинен привести до абсолютної покори. Було утверджено тоталітарний більшовицький режим з всеохоплюючим контролем і репресивним примушенням громадян до виконання партійної владної волі.

Список використаних джерел

1. Гришко В. замах на життя нації. Зведений текст доповідей, виголошених на відзначанні 50-річчя трагедії України 1933 року в Рочестері, Нью-Йорк, та в селі «Київ» (Торонки, Канада) 12 червня та 3 липня 1983 року [Текст] – Дейсторт : Видання Фундації ім. І. П. Багряного, 1983. -28с.
2. Голодомор 1932-1933 років в Україні : документи і матеріали / упоряд. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України [Текст]. – К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
3. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-kolekt-PM.php>
4. Колгоспне і земельне право: Навчальні матеріали онлайн / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidrachniki.com/10651019/pravo/trudove_pravo_totalitarniy_rezhim
5. Королько Л. М. Голодомор : причини і наслідки 1932-1933 року [Текст] / Л. М. Королько. - Сватове : Слобожанщина, 2007. - 74 с.
6. Музиченко П. П. Історія держави і права України [Текст] : Навчальний посібник /П. П. Музиченко. - К. : Товариство «Знання», КОО, 1999.-662 с.
7. Кульчицький С. В. Проблеми історії України : факти, судження, пошуки [Текст] // Міжвід. зб. наук, праць. Вип. 18 / голова редкол. С. В. Кульчицький,-К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. - 470 с.